

P.P. NEGULESCU

GENEZA FORMELOR CULTURII

**Priviri critice asupra
factorilor ei determinanți**

Prefață de P.P. NEGULESCU

Cartea Românească
EDUCAȚIONAL

I. APARIȚIA ȘI ORIENTAREA CUGETĂRII FILOSOFICE

INTRODUCERE

I.

Oamenii au avut totdeauna dorința, – mărită uneori, în momentele critice ale vieții, de dificultățile și incertitudinile acțiunii, biciuită alteori, în vârtejul pasiunilor, de curiozități nesănătoase, – de a-și cunoaște „destinul”, ridicând un colț măcar al vălului ce le acoperea taina propriului lor viitor. Căile însă pe care au încercat să-și satisfacă această dorință au fost, după timpuri, locuri și împrejurări, foarte diferite. La popoarele, preistorice au trebuit să predomină, ca la sălbaticii de astăzi, mijloacele magice. Ele se întemeiau pe credința că anumite cuvinte, anumite gesturi, anumite acțiuni posedau puterea misterioasă de a determina, după voința celor ce se slujeau de ele, cursul fenomenelor naturii, – care se putea implică și prevedea, întrucât trebuia să se desfășoare, ulterior, așa cum i se impusese. Asemenea mijloace întrebuințează încă, în zilele noastre, populațiile foarte înapoiate din nordul Asiei, la care „șamani” cred că pot constrânge puterile ascunse, impersonale sau personale, din natură, nu numai să le descopere ceea ce „are să fie”, dar și să le facă pe voie, în toate privințele. Tot așa cred negrii din centrul Africii, la care preoții vrăjitori „n’ganga” practică meșteșuguri analoage, sau indienii din America de Sud, la care mănuiitorii de fetișe „piaje” sunt considerați ca stăpânind multe dintre cele văzute și nevăzute și ca putând prin urmare dezvălui rosturile lor.

La începutul timpurilor istorice, popoarele din Sud-Vestul Asiei au luat, urmărind aceleași scopuri, căi noi și mai rafinate. La cei mai vechi locuitori cunoscuți ai șesurilor din preajma Eufratului de jos, la sumeri sau accazi, a apărut ideea nebuloasă a unei solidarități cosmice care, făcând ca toate să „se țină” în natură, lega viața oamenilor de pe pământ de

mişcările stelelor de pe cer. Această idee era desigur de origine religioasă. Soarele, luna și planetele cunoscute pe atunci erau divinități care, ca toate divinitățile, guvernau, cu voința lor, întâmplările lumii. Dar această origine s-a uitat, cu vremea, lăsând după ea numai ideea unei legături misterioase a întâmplărilor de pe pământ cu cele de pe cer. Destinul oamenilor se putea astfel determina după poziția „constelațiilor” din momentul când se nașteau. Perspectivile diferitelor întreprinderi se puteau de asemenea prevedea după „conjunctura” siderală din momentul când urmau să înceapă.

Aceste credințe străvechi au dat naștere astrologiei chaldeene sau babiloniene, care a trecut apoi la popoarele europene ale antichității clasice. Cât de mare ajunsese la greci și la romani influența acestor concepții orientale, ne-o poate arăta faptul că s-au ridicat în contra lor reprezentanți de frunte ai culturii clasice, ca Aristotel sau ca Cicerone. Dacă obiectiile celui dintâi erau de natură metafizică și se întemeiau pe argumentări abstracte, ale celui din urmă erau mai mult de bun simț și se întemeiau pe fapte concrete. Așa bunăoară, în cartea sa „De divinatione”, scriitorul roman obiecta astrologilor că în fiecare moment se nașteau, sub influența – presupusă de ei – a acelorași constelații, nenumărați oameni al căror caracter și a căror viață se arătau, apoi, atât de diferite. Cât despre „prezicerile” astrologilor, atâtea și atâtea fapte, ce le contraziceau în chipul cel mai vădit, dovedeau îndeajuns cât erau de înșelătoare. Atât lui Pompeius, cât și lui Crassus și lui Caesar, al căror sfârșit a fost deopotrivă de tragic, astrologii le prezisese o viață îndelungată și o moarte liniștită.

Alături însă de arta străină a „cititului în stele”, grecii și romanii au avut, și unii și alții, „mantie” lor națională. Cei dintâi au avut așa numitele „oracole”, care au jucat un rol destul de însemnat în viața lor, și privată și publică, și dintre care cel mai cunoscut era cel de la Delphi, orașul lui Apollon, de pe coastele muntelui Parnass. Prezicerea viitorului, în teoria și practica acestor oracole, se întemeia pe „inspirația” divină, pe care o puteau primi anumiți oameni, în anumite condiții. La Delphi, bunăoară, o primea totdeauna o femeie, Pythia, care pe lângă condițiile de origine socială, de curățenie a vieții și de vârstă, trebuia să se supună la o pregătire specială,

destinată să-i exalte sistemul nervos și să-i provoace, în anumite momente, starea de „extaz”.

Templul lui Apollon cuprindea, în așa numitul „Opisthodom”, o încăpere care constituia sediul propriu zis al oracolului. Într-însa se deschidea gura unei peșteri subterane, din care ieșea un curent de aer rece, posedând puterea misterioasă de a înlesni, prin „însuflețire”, extazul. Când străinii veneau, cu daruri bogate, să consulte oracolul, Pythia, după ce postea timpul prevăzut de ritualul templului, bea apă din fântâna Kassotis, mesteca foi de laur și se suia pe trepiedul de aramă așezat peste deschizătura grotei miraculoase. Când intra în extaz, ceea ce se vedea prin tremurăturile sau convulsiiunile de care era cuprinsă, ea pronunța câteva cuvinte, pe care le culegea unul din preoții templului, însărcinat cu interpretarea oracolului. El forma din acele cuvinte, de obicei fără șir, o propoziția enigmatică, putând fi înțeleasă în mai multe chipuri.

Romanii, la rândul lor, au avut faimoasele „Cărți sibylline”, cuprinzând prezicerile „Sibyllelor” din Cumae și Tibur. Aceste cărți „sacre” însă nu puteau fi consultate decât la ocazii mari, din ordinul Senatului și în prezența unui magistrat, iar interpretarea lor era rezervată unui colegiu special de preoți. Cât de mult țineau romanii la acest fel de oracole, a arătat-o faptul că atunci când vechea lor colecție, care data de pe vremea lui Tarquiniu cel bătrân, a căzut pradă flăcărilor, în timpul invaziei gallilor, care au dat foc Romei, s-au grăbit să-și procure, din Grecia și din Asia mică, o altă colecție, care a fost revăzută mai târziu de August însuși. Iar alături de această formă de căpetenie a „mantei” tradiționale, se înșirau altele, mai puțin solemne poate, dar mai des întrebuințate. În împrejurările obișnuite, perspectivele de succes ale acțiunilor ce se întreprindeau se stabileau de „auguri” și de „auspici”, care interpretau „semnele”. Astfel de semne, care constituiau „auspicii” bune sau rele, erau unele fenomene meteorologice, zborul păsărilor, modul cum se prezentau măruntaiele animalelor ucise la sacrificiile rituale etc.

Când aceste forme ale „divinației” au căzut în desuetudine, la sfârșitul antichității, fiindcă erau prea legate de politeismul clasic, a ieșit din nou pe primul plan astrologia, care își asigurase de timpuriu o independență relativă față de

credințele religioase ce îi serviseră ca punct de plecare. Ea fusese, e drept, pusă la index, în imperiul roman. Tiberiu bunăoară alungase pe astrologi din Roma. Adepții „științei miraculoase” n-au încetat însă nicio clipă s-o practice pe ascuns. Iar avântul pe care îl luase de la o vreme neoplatonismul, nu numai în Alexandria Egiptului și în vechia școală din Atena, ci și la Roma, a restabilit pe lângă oamenii culti creditul speculațiilor astrologice. Tratatul lui Proklos despre Astrologie, bunăoară, s-a bucurat de o așa de mare faoare încât devenise, către sfârșitul antichității, cartea de căpătâi a misticilor, atât de numeroși pe acele vremuri de adâncă oboseală sufletească.

Creștinismul a luptat, se înțelege, cu energie, prin cei dintâi reprezentanți culti ai săi, în contra credinței că stelele hotărăsc soarta oamenilor. Clemens din Alexandria, bunăoară, vedea în această credință o negare a Providenței divine, al căreia rol în desfășurarea lucrurilor omenești înceta, într-o asemenea ipoteză, cu desăvârșire. Origenes, la rândul său, vedea în credința de care e vorba o mărginire primejdioasă a libertății – și prin urmare a responsabilității – omului; mai mult încă, vedea într-însa o proclamare făturișă a inutilității rugăciunilor. Pentru motive analoage, Augustin a dus în contra astrologilor o adevărată campanie, deși fusese la început, înaintea de a se converti la creștinism, un adept al lor.

În schimb, arabii și cabaliștii evrei de la începutul Evului Mediu au reluat vechia „știință” caldeeană, au renovat-o, au sistematizat-o și au impus-o în cele din urmă din nou cercurilor culte ale timpului, chiar și din lumea creștină. În veacul al IX-lea, Abu Maschar (Albumasar) din Chorasana, cu opera sa, al cărei titlu în traducerea latină suna „De magnis conjunctionibus, annorum revolutionibus ac earum perfectionibus” și, în veacul al XIII-lea, Aboazen Haly, cu opera sa, tradusă de asemenea în latinește sub titlul „De judiciis astrorum”, au contribuit mai ales la răspândirea astrologiei în rândurile creștinilor. Vechia „știință” orientală a avut astfel o nouă perioadă de înflorire, în veacul al XIV-lea și al XV-lea. Influența astrologilor la curțile domnitoare era, pe atunci, atât de mare încât s-a putut zice, nu fără dreptate, că ei conduceau statele europene, influențând prin prezicerile lor desfășurarea evenimentelor.

Deși o reacțiune s-a produs în Italia, la sfârșitul veacului al XV-lea, în contra astrologiei, – din punct de vedere religios cu Savonarola, din punct de vedere filosofic cu Pico della Mirandola, iar din punct de vedere științific cu Leonardo da Vinci, – totuși reprezentanții ei și-au păstrat, aproape neatinsă, influența. În Franța bunăoară, pe vremea Caterinei de Medici, ei păreau absolut indispensabili. Faimosul Nostradamus, de pildă, a jucat pe atunci un rol însemnat la curtea regală franceză. Cu numele său adevărat Michel Notre-Dame, acest astrolog, de origină evreu, era propriu vorbind medic și se făcuse vestit prin câteva tămăduiri „miraculoase”. Ocupația sa de căpetenie însă era să redacteze „profeții” în versuri, pe care, din retragerea ea misterioasă de la Salon, din Franța, le trimitea în toate lumea și care erau foarte căutate. Aceste profeții au apărut, în 1558, la Lyon, sub titlul „Centuries”. Fiul său, Michel Notre-Dame le jeune, a publicat și el, în 1563, un „Traité d’Astrologie”.

Deși catolicismul oficial continua să fie ostil astrologilor, – mai ales de când Nostradamus anunțase, în profețiile sale, decadența iremediabilă a papalității, – mulți dintre reprezentanții Bisericii romane credeau totuși în arta lor de a prevedea viitorul și recurgeau, destul de adesea, la ajutorul ei. Așa a fost, bunăoară, în cazul celebru al cardinalului Barberini, care a ajuns să ocupe, în 1623, scaunul pontifical, anunțând că, după socotelile astrologilor, papa ce urma să se aleagă la acea dată n-avea să trăiască mai mult de șase săptămâni. Spre a evita un asemenea sfârșit apropiat, toți ceilalți candidați au votat pentru cel care li-l adusesese la cunoștință. Printre protestanți, de asemenea, astrologia avea adepți convinși. Melancton însuși o practica, iar ginerele său, Kaspar Peucer, a scris o carte asupra diferitelor forme ale „mantei”, susținând că singura „științifică” era cea astrologică.

De altfel, în veacul al XVI-lea, astrologia căpătase un punct de sprijin nou în speculațiile filosofice ale Cabalei mozaice, care pătrunseseră în atmosfera intelectuală a lumii creștine prin operele lui Johannes Reuchlin și ale lui Cornelius Agrippa von Nettesheim. Cel dintâi publicase în 1517 lucrarea intitulată „De arte cabbalistica”, în care susținea un neoplatonism emanatist, cu o pronunțată coloratură ebraică, grație concepției celor zece sfere de lumină

(Sephiroth), prin care se desfășura, treptat, puterea divinității creatoare în lumea creată, și care se influențau succesiv, sfera pământească stând astfel sub stăpânirea directă a celei cerești. Cel de-al doilea scosese la lumină, sub forma ei ultimă, în 1533, lucrarea „De occulta philosophia”, în care se cuprindeau idei analoage. Universul era considerat ca compunându-se din trei părți: lumea pământească a elementelor materiale, lumea cerească a existențelor astrale și lumea inteligibilă a puterilor spirituale pure. Între aceste trei lumi domnea o armonie desăvârșită, al cărei principiu central rezida în Creatorul lor. Din izvorul lui nesecat pornea întreaga viață ce anima universul, coborându-se de sus în jos, – de la Dumnezeu, prin puterile spirituale pure, la existențele astrale, și de la acestea la elementele materiale. Tot ce se întâmpla pe pământ sta astfel, și în această ipoteză, sub stăpânirea a ceea ce se petrecea în sferele cerești.

În știința veacului al XVI-lea, în sfârșit, în medicină și chimie mai ales, au fost introduse speculațiile astrologice de către doi învățați contemporani unul cu altul, elvețianul Paracelsus și italianul Cardano. Cel dintâi explica bolile în general și mai alea epidemiile de ciumă printr-un „influx sideral”. Cel din urmă, profesor de medicină la Milano, la Pavia, la Bologna, s-a distins mai mult ca matematician, – ceea ce nu l-a împiedecat să profeseze de asemenea „dialectica” și filosofia. În această din urmă calitate, ca filosof adică, a început să explice pe cale astrologică apariția lui Cristos și constituirea creștinismului ca religie, în 1570 Cu aceasta însă astrologia părea a fi atins culmea, – a îndrăznirii, dacă nu și a puterii, – și decadența a urmat foarte repede, nu numai din cauza reacțiunii ce s-a produs, cu din ce în ce mai multă energie, în contră-i, dar și, mai ales, din cauza progreselor astronomiei propriu-zise, care a pus capăt pretențiilor ei „științifice”. Cu noua teorie heliocentrică a lui Copernic, pământul încetase de a mai fi ceea ce fusese pentru astrologi; noile lui raporturi cu soarele, cu planetele și cu propriul lui satelit, luna, răsturnau vechile lor scheme astrale, absolut închipuite. Caracteristic însă, pentru adâncă înrădăcinare în spirite a vechilor credințe, era faptul că nici Tycho-Brahe, nici Kepler, urmașii imediați ai lui Copernic, n-au renunțat cu desăvârșire la astrologie. Cel dintâi i-a conservat, într-o oarecare măsură, vechiul

fundament, susținând că planetele se învârteau, e drept, în jurul soarelui, dar soarele însuși se învârtea, împreună cu ele și cu luna, în jurul pământului, care își păstra astfel situația privilegiată, de centru al lumii. Iar Kepler, silit poate de greutatea vieții sale nesigure, se deda, destul de adesea, la preziceri astrologice. E cunoscut bunăoară din istorie „horoscopul” pe care l-a făcut, în 1629, lui Wallenstein, celebrul general din războiul de treizeci de ani.

II.

În timpurile moderne, vechile forme ale „manticei” tradiționale și-au păstrat, mai mult sau mai puțin, influența asupra marilor mase inculte, dar și-au pierdut, aproape cu totul, seriozitatea de altădată. Cei ce le practică astăzi nu mai au nimic din convingerile religioase sau „științifice” ale celor ce le practicau în antichitate și în Evul Mediu. „Profeții” din lumea veche se pregăteau, cu sacrificiile, adesea grele, cerute de ritualul ascetic, ca să primească inspirațiile divine, în care credeau de cele mai multe ori cu toată sinceritatea. Astrologii, de asemenea, aveau despre corpurile cerești o concepție, greșită, dar își dădeau osteneala să le observe mișcările și să le determine raporturile. „Prezicătorii” de astăzi, care „citesc” viitorul în cărți, în cafea, în palmă, în stele, sunt simpli șarlatani. Modul cum sunt redactate reclamele lor din gazete arată îndeajuns lipsa lor desăvârșită de orișice cultură. Faptul dar, că ei găsesc totuși crezământ, nu se poate explica decât prin resturile de misticism primitiv ce mai trăiesc încă în mintea celor mai mulți oameni, precum și prin curiozitatea, veșnic lacomă și niciodată sătulă, de care sunt stăpâniți mai toți, când e vorba de viitor. Orice sugestie, oricât de vagă și ori de unde ar veni, le este, din acest punct de vedere, binevenită, măcar ca pretext de orientare a închipuirii.

Numai așa ne putem explica faptul, în aparență uimitor, că într-o țară cultă ca Anglia a putut avea atâta succes, pe lângă marele public, cartea lui Cheiro, apărută acum vreo 15 ani sub titlul „Book of Numbers” și care a avut vreo 12 ediții. În formule, simple și categorice, această carte pune la dispoziția orișicui mijloace „sigure” de a descoperi „factorii”

viitorului, care sunt temperamentul, caracterul, predispozițiile și aptitudinile. În acest scop, autorul se servește de vechiul simbolism numeric, de origine pitagoreică. Întemeindu-se pe analogii aproximative și variabile, diferiții reprezentanți ai acelui misticism aritmetic atribuiau fiecărei cifre o semnificație specială. Așa bunăoară, numărul 1 reprezenta „înțelegera”, care este „imobilă”; numărul 2 „părerea” care este „șovăitoare”; numărul 3 „totalitatea” sau „armonia”, fiindcă este cel dintâi care posedă un început, un mijloc și un sfârșit; numărul 4 „justiția”, fiindcă rezultă din înmulțirea primului număr „par”, care este 2, cu el însuși, și fiindcă justiția implică „reciprocitatea remunerației”; numărul 5 „căsătoria”, fiindcă rezultă din „unirea” primului număr „par” care este 2, cu primul număr „impar” care este 3. Și așa mai departe. Cât de nesigure erau analogiile pe care se întemeia acest simbolism, ne-o poate arăta următorul exemplu. Numărul 7 reprezenta „timpul critic”, fiindcă în dezvoltarea ființelor și în desfășurarea lucrurilor, orice perioadă de unități, – zile, luni sau ani, – „juca” totdeauna un rol hotărâtor. Experiența arată însă oricui că, de cele mai multe ori, perioadele de acest fel nu jucau niciun rol. Pornind apoi de la prima semnificație atribuită numărului 7, vechia speculație pitagoreică îi mai adăuga încă una. Numărul 7 reprezintă „ocazia”. În „perioadele critice” se pregăteau schimbările, ce ofereau „posibilități” variate, de „înălțare” sau de „coborâre”, după cum știau oamenii să profite de ele.

Tradiția acestei „aritmologii” fantastice a reînviat-o Cheiro, în cartea menționată. Pornind de la data nașterii, prin care înțelegea cifrele corespunzătoare zilei, lunii și anului, și combinându-le în felurite chipuri, obținea numere simbolice, care indicau calitățile și defectele, temperamentul și caracterul omului respectiv, precum și, firește, perspectivele lui de succes în viață și primejdiile ce-l amenințau. Numerele simbolice erau apoi puse în legătură, pentru ca să li se poată explica semnificarea, cu influența astrelor, care erau și ele reprezentate prin numere de ordine. Coincidențele acestor două categorii de numere erau considerate ca posedând o „virtute” misterioasă și ca putând dezvălui, celor capabili să le înțeleagă, firele invizibile ce leagă lumea astrală cu cea pământească, hotărând „destinele” oamenilor.